

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2022-78-9>
УДК [[339.5:341.655]:355.01](477:(470+571))"2014/2022"

Швець А.І.

кандидат економічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка

Shvets Anzhela

Ivan Franko National University of Lviv

ТОРГОВЕЛЬНІ ВЕКТОРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014–2022)

TRADE VECTORS OF THE UKRAINIAN ECONOMY IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (2014–2022)

У статті охарактеризовано обсяги та динаміку торгівлі України з РФ від моменту окупації Криму і Донбасу до тепер. Досліджено позитивні і негативні тенденції цієї торгівлі. Проаналізовано вплив санкцій на зміни у двосторонній торгівлі між країнами. Зроблено пофакторний аналіз ключових продуктів, які створювали залежність від торгівлі з країною-агресором. Проведено оцінку альтернативних шляхів імпортозамінності на тлі повного припинення торгівлі України з РФ. Розглянуто торгівлю між двома країнами в ширшому контексті, порівнюючи їх обсяг товарообігу із обсягом торгівлі України з країнами ЄС. Висвітлено нові можливості розвитку вітчизняної торгівлі та економіки нашої країни у зв'язку із євроінтеграційними процесами. Відзначено позитивні зрушення, що мають вплинути на поступове відновлення і розвиток торгівлі та економіки України загалом.

Ключові слова: торгівля, ключові продукти, імпортозамінність, євроінтеграція, санкції.

By launching a full-scale war against Ukraine, Russia has put an end to trade disputes – there can be no question of any business between the countries. Even faster than the rest of Europe, Ukraine will have to learn to live without Russian oil and coal, as well as find new markets for its products, as Russia has until recently remained one of Ukraine's largest trading partners. The occupation of Crimea and the war in Donbass, which began eight years ago, certainly reduced trade between the two countries, but did not stop it altogether. The first position of imports from Russia was energy. To get rid of dependence on Russian energy, Ukraine partially replaced coal from Russia with American, but this was not possible completely and therefore remained dependent on Russian imports. The second position in imports from Russia are petroleum products – mainly diesel fuel and liquefied natural gas. Ukraine is constantly importing gasoline, fuel, fuel oil – including for the army – and this is our weakness, which shows a critical dependence on fuel imports. After the liberation of Ukraine from the invaders, it is necessary to restore and start refineries in Ukraine, increase its production, and then create reserves of petroleum products and oil to get rid of import dependence in this area. The article describes the volume and dynamics of Ukraine's trade with Russia from the occupation of Crimea and Donbass until now. The positive and negative trends of this trade have been studied. The impact of sanctions on changes in bilateral trade between countries is analyzed. A factor-by-factor analysis of key products that created dependence on trade with the aggressor country was made. An assessment of alternative ways of import substitutability against the background of the complete cessation of trade between Ukraine and Russia. Trade between the two countries in a broader context is considered, comparing their trade turnover with the volume of Ukraine's trade with EU countries. New opportunities for the development of trade and the country's economy in connection with European integration processes have been highlighted.

Key words: trade, key products, import substitutability, European integration, sanctions.

Постановка проблеми. Розпочавши повномасштабну війну проти України, Росія поставила крапку у суперечках про торгівлю – про жоден бізнес між країнами тепер не може бути й мови. Україні навіть швидше, ніж решті Європи, доведеться навчитися жити без росій-

ських нафтопродуктів і вугілля, а також знайти нові ринки збуту своєї продукції, оскільки Росія до останнього часу залишалася одним з найбільших торгових партнерів України. Окупація Криму і війна на Донбасі, яка почалася вісім років тому, звичайно, зменшили то-

варообіг між країнами, але не зупинили його зовсім.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання зростання обсягів торгівлі України з Росією та, зокрема, імпорту висвітлював Р. Хотин; характеристику торговельних зв'язків з основним торговельним партнером України – з країнами ЄС – окреслила Л. Троценко; проблему нафтозалежності від Росії описували М. Романюк, Л. Ільченко, О. Зуєва.

Мета статті: Проаналізувати обсяги та динаміку торгівлі України з РФ від моменту окупації Криму і Донбасу до тепер, дослідити позитивні і негативні тенденції цієї торгівлі, зробити пофакторний аналіз ключових продуктів, які створювали залежність від торгівлі з країною-агресором, провести оцінку альтернативних шляхів імпортозамінності на фоні повного припинення торгівлі України з РФ, показати нові можливості розвитку зовнішньої торгівлі України у зв'язку з євроінтеграційними процесами.

Виклад основного матеріалу. З 2014 року Росія веде війну проти України. До 24 лютого 2022 року це була неоголошена війна, внаслідок якої країни запровадили взаємні санкції, однак це не змогло зупинити торгівлю між ними, хоча щороку обсяги знижувались. Перші санкції проти Росії Україна запровадила ще у березні 2014 року і з тих пір неодноразово їх посилювала. Росія вперше оголосила про взаємні санкції щодо України у жовтні 2018 року, але на цьому також не зупинилася. Однак, навіть попри запроваджені двосторонні санкції та обмеження з рисунку 1 видно, що торгівля між країнами, хоч і суттєво скоротилася, але не зупинилася.

До 2013 року, перед окупацією Криму і Донбасу, обсяг експорту з України в Росію становив 15,1 млрд дол., імпорту в Україну – 23,2 млрд дол., а за підсумками 2020 року торгівля з країною-агресором знизилась до історичного мінімуму. Експорт товарів до Росії минулого року склав 2,7 млрд дол., а імпорт – 4,54 млрд дол. (або 8% від всього імпорту). Проте Росія все ще посідала третю сходинку серед торгових країн-партнерів України за товарообігом (попереду Китай та Польща) [2].

Загалом зовнішньоторговельні операції у 2021 році проводились із партнерами із 235 країн світу. Найбільше товарів за 2021 рік Україна експортувала до Китаю (8 млрд дол.; на 12,7% більше, ніж за 2020 рік), Польщі

(5,23 млрд дол.; на 59,7% більше) та Туреччини (4,14 млрд дол.; на 70,0% більше). А найбільше Україна продала на зовнішніх ринках чорних металів (13,95 млрд дол.; на 81,4% більше, ніж за 2020 рік); зернових (12,34 млрд дол.; на 31,2% більше); жирів та олій тваринного або рослинного походження (7,04 млрд дол.; на 22,5% більше). Що стосується товарів за 2021 рік, які Україна імпортувала, то це був імпорт з Китаю (10,97 млрд дол.; на 31,9% більше, ніж за 2020 рік); Німеччини (6,28 млрд дол.; на 17,7% більше) та РФ (6,08 млрд дол.; на 33,9% більше). Основними товарними позиціями українського імпорту у 2021 році були: палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки (14,33 млрд дол.; на 79,5% більше, ніж за 2020 рік), машини, обладнання та механізми (14,20 млрд дол.; на 22,9% більше), продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості (9,74 млрд дол.; на 32,8% більше) [3].

Загалом, згідно даних Державної служби статистики, за 2021 рік імпорт товарів України збільшився на 34% в порівнянні з 2020 роком і зріс до 72,82 мільярда доларів, експорт – збільшився на 38,4%, до 68,24 мільярда доларів (рис. 2).

Державна митна служба України подає офіційну статистику щодо торгівлі України з Росією за 2021 рік. Цифри свідчать про активне зростання товарообігу в порівнянні з 2020 роком – на 38%, а загальний товарообіг сягнув понад 10 мільярдів доларів. Так, український експорт у Росію у 2021 році склав 3,4 мільярди доларів (+26,5%), а імпорт з Росії до України минулого року сягнув 6,61 мільярдів доларів – зростання на 46% [5]. І це на тлі восьмирічної російської агресії.

Якщо розібратися в ситуації, то зростання українського експорту в РФ відбулося за рахунок цінового фактору. Тобто формально експорт зріс на 26,5%, але реально (якщо за старими цінами) – то лише на 3%. Але частка Росії в загальному експорті України продовжувала скорочуватись і станом на 2021 рік становила 5% українського експорту [4]. Розглядати торгівлю між двома країнами варто в ширшому контексті, враховуючи те, що збільшувались ціни – в тому числі світові, і фактично товарообіг не зростав великими обсягами, а ціни стали вищими. Хоча 10 мільярдів доларів товарообігу здається, що багато, але обсяг торгівлі з ЄС був значно біль-

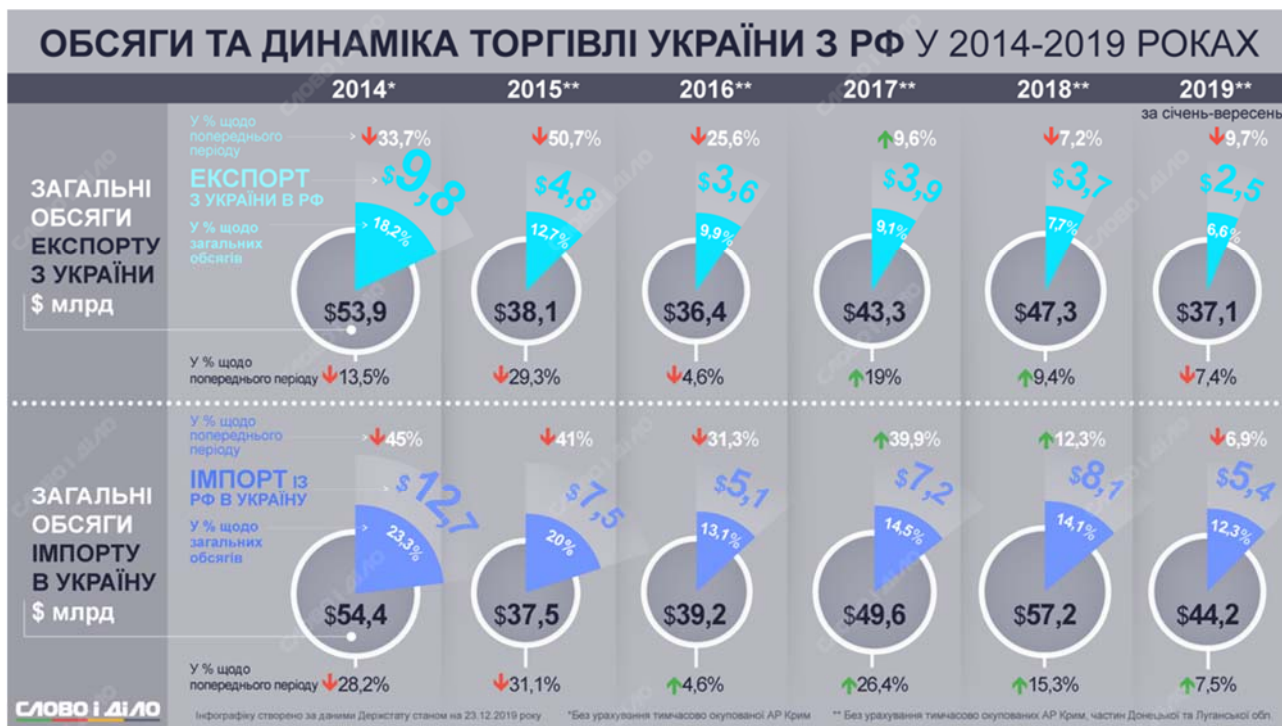

Рис. 1. Обсяги та динаміка торгівлі України з РФ у 2014–2019 рр.

Джерело: [1]

шим. Так, у 2021 році товарообіг між Україною та ЄС сягнув 62,5 мільярда доларів (з невеликим негативним сальдо для України), що становило 35% загального товарообороту [6].

Негативна тенденція українсько-російської торгівлі до 24 лютого 2022 року полягала в тому, що вона, по перше, все ще здійснювалась і не була зупинена після 2014 року, а, по друге, вона постійно була з від'ємним зовнішньоторговельним балансом для України. Розглянемо, чому так відбулося і у 2021 році, коли імпорту зріс в порівнянні з 2020 роком і перевищив експорт на 3,21 мільярда доларів. Насамперед, простежувалася сильна енергетична залежність від РФ через імпорту вугілля і нафтопродуктів. Тобто десь дві третини імпорту з Росії у 2021 році – це був імпорту російських енергоносіїв (4 мільярди доларів). Також минулого року в півтора рази збільшився імпорту російського вугілля, включно з антрацитом (понад 1,5 мільярди доларів).

Як бачимо, найбільшу частку імпорту з РФ становили енергоносії. Щоб позбутися залежності від російських енергоносіїв, Україна частково заміщала вугілля з РФ американським, але це було можливо не повністю і тому залишалася залежність від російського імпорту. Також Україна планує приєднатися до «Європейського зеле-

ного курсу» (ЄЗК) (2019 р.) [7], проголосивши в Національній економічній стратегії (2021 р.) [8] намір досягти кліматичної нейтральності, що в перспективі передбачає відмову від використання вугілля при виробництві електричної енергії на електростанціях. Це позитивний крок у секторі енергетики та енергоефективності, який розрахований на довгостроковий період реалізації, але не вирішує нагальних проблем імпортозаміщення.

Другу позицію в імпорту з РФ у 2021 році становили нафтопродукти – переважно дизельне паливо, а також скраплений газ. Україна постійно імпортує бензин, паливо, мазут, в тому числі й для армії, що показує критичну залежність від імпорту палива. Це прояв стратегічної проблеми занепаду в Україні колись потужної галузі нафтопереробки. Так, з шести великих нафтопереробних заводів, що дісталися Україні після розпаду СРСР (Кременчуцький, Лисичанський, Одеський, Херсонський, Надвірнянський та Дрогобицький) працював лише один – в Кременчуку Полтавської області [4], який 24 квітня 2022 року був зруйнований внаслідок ракетних ударів російськими загарбниками [9].

Після звільнення України від загарбників потрібно відновлювати і запускати нафтоперероб-

ЕКОНОМІЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ 2021

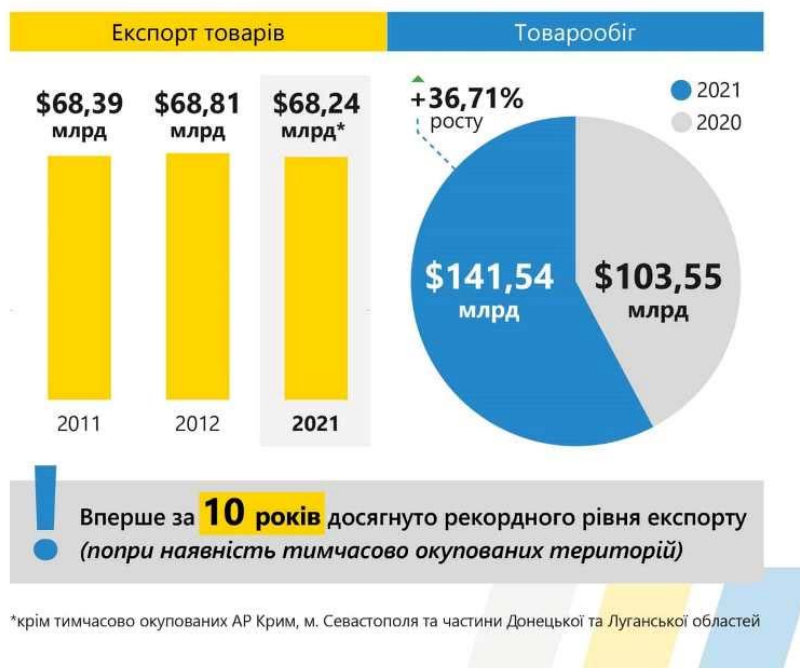

Рис. 2. Актуальний товарообіг України

Джерело: [4]

ні заводи в Україні, збільшувати свій видобуток, а потім створювати резерви нафтопродуктів і нафти, щоб позбутися імпоротної залежності в цій сфері. Ідея створення мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів обговорюється в Україні вже з десяток років, проте, що стосується її реалізації, в липні 2021 року заступник міністра енергетики Максим Немчинов повідомляв, що у відомстві підготували законопроект, який з 2023 року зобов'язуватиме постачальників мати мінімальні запаси ресурсів. Створення мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів також стало однією з євроінтеграційних вимог до України. Директива Ради ЄС 2009/119/ЄС зобов'язує підтримувати мінімальний рівень резервів сировини нафти та нафтопродуктів [10]. За базову модель у законопроекті взято модель мінімальних запасів, яка діє у Словаччині. Відповідно до обраної моделі, під наглядом уповноваженого органу створюється спеціальне агентство. До його функцій входить володіння та управління мінімальними запасами, забезпечення сховищ для зберігання. Успішна реалізація вищезазначених кроків дозволить

українському ринку нафтопродуктів суттєво переформатуватись, що дозволить внутрішнім виробникам стати основними постачальниками у цій сфері.

У торгівлі з РФ протягом 2014–2022 років відзначаємо і позитивні зрушення. Варто зазначити, що з року в рік на тлі агресивних дій Росії уряд України продовжував заборону на імпорт деяких товарів з цієї країни, зокрема: м'яса, риби, деяких молочних продуктів, кави, чаю, солодощів, алкоголю, цигарок, ліків, добрив, транспортних засобів, паперових виробів та ін. Ще один позитивний момент полягає в тому, що у 2021 році Україна зовсім не купувала російський природний газ та ядерне паливо [4]. Цьому посприяла диверсифікація поставок завдяки партнерству між Україною та США за рахунок розширення каналів постачання ядерного палива міжнародною інжиніринговою компанією Westinghouse.

9 квітня 2022 року Український уряд встановив повне ембарго на імпорт товарів з Росії, таким чином було фактично припинено торговельні відносини з державою-агресором. З того часу жодна продукція РФ не може бути ввезена

на територію України. За оцінкою Міністерства економіки, заборона російського імпорту блокуватиме щороку валютні надходження до РФ на 6 млрд доларів. Ці кошти не отримає бюджет ворога, а, отже, зменшаться його потенційні можливості фінансування війни [11].

Бачимо, що Україна все ж рухається до своєї мети – посилення енергетичної незалежності.

Висновки. В умовах повномасштабної війни дуже складно робити прогнози, навіть короткострокові. Російська агресія триває, а це означає, що продовжуються негативні процеси, які вкрай негативно позначаються на економічному становищі країни через значні людські втрати, небачений еміграційний потік, велику руйнацію міст та інфраструктурних об'єктів по всій території країни, посилення тиску валютних коливань і цін та ін.

Незважаючи на всі негативні процеси, спостерігаються також позитивні зрушення, зокрема: Україна розширила і посилила співпрацю з провідними розвинутими країнами, МВФ та іншими міжнародними фінансовими інститутами, що дозволило профінансувати певну частину бюджетних потреб, мінімізувати ризики дефолту, не допустити спустошення валютних резервів, ліквідувати надмірні енергетичні зв'язки з «братніми країнами». Позитивним зрушенням стало також законодавче послаблення фіскального та адміністративного тиску на бізнес. Варто зазначити, що вказане послаблення стосується не лише періоду воєнного стану, а ще двох-трьох місяців в післявоєнний період для поступової адаптації бізнесу, що має позитивно вплинути на відновлення і розвиток економіки України.

Список літератури:

1. Торгівля України з Росією: обсяги у 2014–2019 роках. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/12/23/infografika/ekonomika/torhivlya-ukrayiny-rosiyeyu-obsyahu-2014-2019-rokakh> (дата звернення: 20.04.2022).
2. Ільченко Л. Зуєва О. Російська Федерація – “бензоколонка” номер один. Спеціально для “Української енергетики”. URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/rosiiska-federatsiia-benzokolonka-nomer-odyn> (дата звернення: 20.04.2022).
3. Експорт та імпорт України збільшився на третину. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/02/15/682382/> (дата звернення: 20.04.2022).
4. Український експорт у 2021 році став рекордним, – Мінекономіки. URL: <https://hubs.ua/news/ukrayins-kij-eksport-u-2021-rotsi-stav-rekordnim-minekonomiki-263630.html> (дата звернення: 20.04.2022).
5. Хотин Р. «Неподобство». Чому росте торгівля України з Росією в час війни і збільшується імпорт з Росії? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-rosiya-ekonomika-eksport-import-nebezpeky/31708814.html> (дата звернення: 22.04.2022).
6. Троценко Л. ЄС залишається головним торговим партнером України. Торік товарообіг перевищив 62 млрд. доларів. URL: <https://ua.korrespondent.net/business/economics/4449402-tovaroobih-z-yes-zris-na-tretynnu-holova-minekonomiky> (дата звернення: 22.04.2022).
7. Що таке Європейський зелений курс. URL: <https://ecoaction.org.ua/eu-green-deal.html> (дата звернення: 22.04.2022).
8. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова від 3 березня 2021 р. № 179 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.04.2022).
9. ТЕЦ і нафтопереробний завод у Кременчуці зруйновано, – глава Полтавської ОВА. URL: https://24tv.ua/tets-naftoperegrobniy-zavod-kremenchutsi-zruynovani-glava-poltavskoyi_n1962675 (дата звернення: 26.04.2022).
10. Романюк М. Нафтозалежність від Росії невпинно зростає: чим це загрожує цієй зими? URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/naftozalezhnist-vid-rosii-nevpynno-zrostaie-chym-tse-zahrozhuie-nam-tsiiei-zymy> (дата звернення: 25.04.2022).
11. Україна офіційно оформила повне припинення торгівлі з росією – Свириденко. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3453475-ukraina-oficijno-oformila-povne-pripinenna-torgivli-z-rosie-u-sviridenko.html> (дата звернення: 26.04.2022).

References:

1. Torhivlia Ukrainy z Rosiieiu: obsyahu u 2014-2019 rokakh. Available at: <https://www.slovoidilo.ua/2019/12/23/infografika/ekonomika/torhivlya-ukrayiny-rosiyeyu-obsyahu-2014-2019-rokakh> (accessed 20 April 2022).
2. Ilchenko L. Zueva O. Rosiiska Federatsiia – “benzokolonka” nomer odyn. Spetsialno dlia “Ukrainskoi enerhetiky”. Available at: <https://ua-energy.org/uk/posts/rosiiska-federatsiia-benzokolonka-nomer-odyn> (accessed 20 April 2022).
3. Eksport ta import Ukrainy zbilshyvsia na tretynu. *Ekonomichna pravda*. Available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/02/15/682382/> (accessed 20 April 2022).
4. Ukrainskyi eksport u 2021 rotsi stav rekordnym, – Minekonomiky. Available at: <https://hubs.ua/news/ukrayins-kij-eksport-u-2021-rotsi-stav-rekordnim-minekonomiki-263630.html> (accessed 20 April 2022).

5. Khotyn R. «Nepodobstvo». Chomu roste torhivlia Ukrainy z Rosiieiu v chas viiny i zbilshuietsia import z Rosii? Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-rosiya-economika-eksport-import-nebezpeky/31708814.html> (accessed 20 April 2022).

6. Trotsenko L. YeS zalyshaietsia holovnym torhovym partnerom Ukrainy. Torik tovaroobih perevyshchyv 62 mlrd. dolariv. Available at: <https://ua.korrespondent.net/business/economics/4449402-tovaroobih-z-yes-zris-na-tretynu-holova-minekonomiky> (accessed 22 April 2022).

7. Shcho take Yevropeyskyi zelenyi kurs. Available at: <https://ecoaction.org.ua/eu-green-deal.html> (accessed 22 April 2022).

8. Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ekonomichnoi stratehii na period do 2030 roku: Postanova vid 3 bereznia 2021 r. №179 / Kabinet Ministriv Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (accessed 25 April 2022).

9. TETs i naftererobnyi zavod u Kremenchutsi zruinovano, – hlava Poltavskoi OVA. Available at: https://24tv.ua/tets-naftererobniy-zavod-kremenchutsi-zruynovani-glava-poltavskoyi_n1962675 (accessed 26 April 2022).

10. Romaniuk M. Naftozalezhnist vid Rosii nevpynno zrostaie: chym tse zahrozhuie tsiiei zymy? Available at: <https://ua-energy.org/uk/posts/naftozalezhnist-vid-rosii-nevpynno-zrostaie-chym-tse-zahrozhuie-nam-tsiiei-zymy> (accessed 25 April 2022).

11. Ukraina ofitsiino oformyla povne prypynennia torhivli z rosiieiu – Svyrydenko. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3453475-ukraina-oficijno-oformila-povne-pripinenna-torgivli-z-rosieiu-sviridenko.html> (accessed 26 April 2022).